

РЕЦЕНЗІЯ

кандидата економічних наук, доцента

САГАЧКО ЮЛІЇ МИКОЛАЇВНИ

на дисертаційну роботу

БОНДАРЄВА Олександра Сергійовича

«Розвиток підприємницького потенціалу домогосподарств України в умовах невизначеності»

подану на здобуття ступеня доктора філософії

у галузі знань 07 «Управління та адміністрування»

за спеціальністю 073 «Менеджмент»

Актуальність теми дослідження

Сучасний етап соціально-економічного розвитку України характеризується значним рівнем невизначеності, посиленням впливу зовнішніх і внутрішніх ризиків, трансформацією ринку праці, зміною структури доходів населення та необхідністю пошуку нових моделей забезпечення економічної стійкості домогосподарств. Повномасштабна війна, міграційні процеси, інфляційні коливання, зниження прогнозованості економічного середовища, регуляторні зміни та прискорення цифровізації суттєво впливають на характер економічної поведінки населення. За таких обставин підприємницька активність домогосподарств набуває особливого значення як один із засобів диверсифікації доходів, самозайнятості та адаптації до мінливих умов.

Домогосподарства в сучасній економічній системі виконують не лише споживчу, трудову та заощаджувальну функції, але дедалі активніше виступають суб'єктами підприємницької діяльності. Вони акумулюють людські, фінансові, матеріальні, інформаційні та соціальні ресурси, приймають самостійні управлінські рішення, оцінюють можливості та ризики, формують власні моделі економічної поведінки. Водночас реалізація підприємницьких можливостей

значною мірою залежить від здатності домогосподарства адаптуватися до невизначеності, ефективно використовувати наявні ресурси та своєчасно трансформувати підприємницьку стратегію.

У зв'язку з цим актуалізується необхідність поглиблення теоретичних положень щодо сутності та структури підприємницького потенціалу домогосподарств, удосконалення методичних підходів до його оцінювання, визначення факторів формування і розвитку, а також обґрунтування механізмів його реалізації за умов невизначеності. Важливим є й формування практичних рекомендацій, орієнтованих на підвищення адаптивності та економічної стійкості підприємницьких домогосподарств. Обрана тема дисертаційного дослідження є актуальною, своєчасною та відповідає сучасним завданням розвитку теорії і практики менеджменту.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами

Дисертаційну роботу виконано відповідно до плану науково-дослідних робіт кафедри менеджменту, бізнесу і адміністрування Державного біотехнологічного університету в межах наукової теми «Стратегічні засади розвитку систем управління інноваційно-інвестиційною та господарською діяльністю суб'єктів господарської діяльності (фундаментальна)» (номер державної реєстрації 0122U201108). Особистий внесок здобувача в межах виконання зазначеної тематики полягає в розробленні теоретико-методичних основ і практичних рекомендацій щодо реалізації механізмів розвитку підприємницького потенціалу домогосподарств України в умовах соціально-економічної невизначеності та трансформаційних змін.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, сформульованих у дисертації

Метою дисертаційного дослідження є обґрунтування теоретико-методологічних підходів та розробка науково-практичних рекомендацій щодо формування, розвитку та ефективного використання підприємницького потенціалу

домогосподарств України в умовах невизначеності та трансформаційних змін економіки. Для досягнення поставленої мети автором вирішено комплекс взаємопов'язаних завдань, які охоплюють теоретичний, методичний, аналітичний та прикладний рівні дослідження. Зокрема, систематизовано підходи до визначення сутності й структури підприємницького потенціалу домогосподарств; досліджено невизначеність у системі трансформації управлінських рішень; визначено фактори розвитку підприємницького потенціалу; узагальнено методологічні підходи до його оцінювання; проаналізовано сучасний соціально-економічний стан домогосподарств України та їх підприємницьку активність; досліджено вплив невизначеності на підприємницькі стратегії; обґрунтовано стратегічні напрями й механізми розвитку підприємницького потенціалу та запропоновано практичні інструменти їх реалізації.

Методичне забезпечення роботи відповідає характеру поставлених завдань. Автором використано монографічний та абстрактно-логічний методи, аналіз і синтез, індукцію та дедукцію, порівняльний і системний підходи, економіко-математичне моделювання, експертне оцінювання, сценарний аналіз, SWOT- та PEST-аналіз, матричні методи, контент-аналіз і метод кейс-стаді.

Інформаційна база дослідження охоплює офіційні статистичні матеріали, нормативно-правові документи, наукові праці українських та зарубіжних дослідників, аналітичні матеріали, а також результати власних досліджень автора.

Важливо, що загальноекономічний аналіз доповнено дослідженням реально функціонуючих підприємницьких домогосподарств, діяльність яких пов'язана з повіркою лічильників, оцінкою майна та виготовленням технічних паспортів на приміщення. Це надало можливість простежити вплив невизначеності на прийняття управлінських рішень у конкретних видах підприємницької діяльності. Застосована методологія, інформаційне забезпечення та логіка дослідження дають підстави позитивно оцінити ступінь обґрунтованості отриманих наукових результатів.

Наукова новизна досліджень і отриманих результатів

Дисертаційна робота Бондарєва Олександра Сергійовича спрямована на розвиток теоретичних, методичних і прикладних положень управління підприємницьким потенціалом домогосподарств у середовищі, яке характеризується високим рівнем невизначеності. Науковий інтерес становить запропоноване автором бачення підприємницького потенціалу домогосподарства не як статичної сукупності ресурсів, а як динамічної спроможності домогосподарства мобілізувати наявні можливості, трансформувати їх у підприємницькі результати та адаптувати характер економічної поведінки до змін зовнішнього середовища. Заслуговує на позитивну оцінку структуризація підприємницького потенціалу домогосподарства, яка дає можливість урахувати поряд із ресурсними характеристиками людський, фінансовий, соціальний, мотиваційний, інформаційно-цифровий та адаптаційний компоненти. Такий підхід сприяє поглибленню теоретичного розуміння передумов підприємницької активності домогосподарств.

Вагоме методичне значення має запропонований інструментарій оцінювання підприємницького потенціалу, побудований на використанні системи взаємопов'язаних критеріїв і показників. Його застосування дозволяє не лише визначати фактичний стан підприємницького потенціалу, але й встановлювати його недостатньо реалізовані складові та резерви подальшого розвитку. Важливими є результати щодо систематизації факторів невизначеності та встановлення характеру їх впливу на управлінську поведінку домогосподарств. Автором показано взаємозв'язок між зміною зовнішнього середовища, ресурсними можливостями домогосподарства та вибором ним адаптивної моделі підприємницької поведінки.

Науково-практичний інтерес становлять розроблені стратегічні напрями й механізми розвитку підприємницького потенціалу домогосподарств, які передбачають використання організаційних, економічних, фінансових,

інформаційних та цифрових інструментів. Важливою рисою запропонованого підходу є орієнтація не тільки на реагування на негативні фактори, але й на формування здатності домогосподарства використовувати нові підприємницькі можливості, що виникають у процесі трансформації економічного середовища. Представлені положення наукової новизни мають послідовний характер, доповнюють теоретико-методичні засади менеджменту домогосподарств та створюють підґрунтя для практичного управління їх підприємницьким потенціалом.

Практичне значення результатів дослідження

Практичне значення результатів дисертаційної роботи полягає в тому, що розроблені теоретико-методичні та прикладні положення доведено до рівня конкретних рекомендацій, придатних для використання при управлінні розвитком підприємницького потенціалу домогосподарств. Запропоновані автором підходи можуть бути використані органами державної влади та місцевого самоврядування при розробленні програм підтримки малого та мікропідприємництва, стимулювання самозайнятості населення, розвитку локального підприємництва та зміцнення економічної стійкості домогосподарств. Практична спрямованість роботи підтверджується використанням результатів дослідження в діяльності «Салун А.Г.» (м. Харків), де взято до уваги науково-методичні підходи до оцінювання підприємницького потенціалу та рекомендації щодо стимулювання підприємницької активності.

Окремим напрямом практичного використання отриманих результатів є освітня діяльність. Теоретико-методологічні положення та результати дисертаційного дослідження впроваджено в освітній процес Державного біотехнологічного університету та використовуються при викладанні навчальних дисциплін «Організація агробізнесу», «Теорія державного управління», «Стратегічне управління». Практичне значення результатів дослідження є вагомим, а сформовані рекомендації мають перспективи використання як

безпосередньо підприємницькими домогосподарствами, так і при розробленні інструментів підтримки підприємницької активності населення.

Повнота викладення матеріалу дисертації у наукових публікаціях

Основні наукові положення та результати дисертаційного дослідження відображено у 14 наукових публікаціях, серед яких 4 статті опубліковано у наукових фахових виданнях України та 10 праць мають апробаційний характер і представлені в матеріалах наукових конференцій. Тематика фахових публікацій безпосередньо відповідає основним складовим дисертаційного дослідження. Діючі вимоги МОН України до кількості та видів публікацій, які відображають матеріали та результати дослідження у відкритому друці, дотримано.

Основні положення і результати дисертаційного дослідження оприлюднені автором на таких конференціях: «Актуальні проблеми та перспективи розвитку агропродовольчої сфери, індустрії гостинності та торгівлі» Міжнародна науково-практична інтернет-конференція (м. Харків, 2 листопада 2022 р.); «Організаційно-економічні та соціальні складові розвитку підприємництва» III Всеукраїнська науково-практична конференція (м. Львів, 22 травня 2024 р.); «Управління проєктами: проєктний підхід в сучасному менеджменті» XV Міжнародна науково-практична конференція (м. Одеса, 17-18 жовтня 2024 р.); «Сучасні проблеми менеджменту» XX Міжнародна науково-практичної конференція (м. Київ, 25 жовтня 2024 р.), «Бухгалтерський облік, контроль та аналіз в умовах інституційних змін» VII Всеукраїнська науково-практична конференція (м. Полтава, 31 жовтня 2024 р.); «Механізми забезпечення сталого розвитку економіки: проблеми, перспективи, міжнародний досвід» V Міжнародна науково-практична конференція (м. Харків, 01 листопада 2024 р.); «Пріоритети розвитку тваринництва в умовах війни та повоєнного відновлення» II Міжнародна науково-практичної онлайн конференція Інституту тваринництва НААН (м. Харків, 14 жовтня 2025 р.); «Управління розвитком соціально-економічних систем» IX Науково-практична конференція (присвяченої пам'яті професора Григорія Євтіювича Мазнева), м. Харків, 6-7 березня 2025 р.; «Актуальні проблеми та

перспективи розвитку обліку, аналізу та контролю в соціально-орієнтованій системі управління підприємством» IX Всеукраїнської науково-практичної конференції (присвячена 100-річчю з дня народження професора, заслуженого працівника вищої школи України Фесенка Дмитра Мусійовича), м. Полтава, 26 березня 2026 р.

Структура та зміст дисертації, її завершеність та відповідність установленим вимогам щодо оформлення

Структура дисертаційної роботи є логічною та підпорядкована послідовному досягненню поставленої мети. Дисертація включає вступ, три розділи, висновки, список використаних джерел та додатки. Загальний обсяг дисертації становить 237 сторінок, основний зміст викладено на 195 сторінках. Список використаних джерел налічує 205 найменувань.

У вступі обґрунтовано актуальність обраної теми, визначено мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження, представлено використані методи, сформульовано положення наукової новизни, розкрито практичне значення результатів та наведено інформацію щодо їх апробації.

У першому розділі розкрито теоретико-методологічні засади розвитку підприємницького потенціалу домогосподарств. Автором досліджено поняття та структуру підприємницького потенціалу, розглянуто невизначеність у системі трансформації управлінських рішень домогосподарств, систематизовано фактори розвитку підприємницького потенціалу та узагальнено методологічні підходи до його оцінювання.

У другому розділі здійснено аналіз сучасного соціально-економічного стану домогосподарств України, оцінено рівень їх підприємницької активності та досліджено вплив невизначеності на підприємницькі стратегії. Особливістю аналітичної частини є використання матеріалів трьох реально функціонуючих підприємницьких домогосподарств, що дозволило поглибити оцінку реакції

суб'єктів підприємницької діяльності на економічні, інституційні, регуляторні й технологічні зміни.

У третьому розділі обґрунтовано стратегічні напрями підвищення підприємницького потенціалу домогосподарств України, розроблено механізми його розвитку в умовах невизначеності та визначено інструменти і практичні заходи щодо їх реалізації. Зазначений розділ має виразну прикладну спрямованість і логічно узагальнює результати попередніх етапів дослідження.

Висновки дисертаційної роботи сформульовано відповідно до поставленої мети та завдань. Вони відображають основні результати проведеного дослідження та демонструють взаємозв'язок теоретичних, аналітичних і прикладних положень роботи. У цілому дисертаційна робота характеризується логічністю побудови, послідовністю викладення матеріалу та належним взаємозв'язком між її структурними складовими. Оформлення дисертації відповідає вимогам наказу Міністерства науки та освіти України «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» від 12 січня 2017 року № 40 (зі змінами).

Академічна доброчесність

Аналіз дисертаційної роботи Бондарєва Олександра Сергійовича довів, що в ній відсутні прояви академічного плагіату, фальсифікації та фабрикації, тобто порушень академічної доброчесності у дисертації не має, що підтверджено перевіркою програмними засобами у Державному біотехнологічному університеті.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертаційної роботи

Оцінюючи позитивно теоретичний рівень, наукову новизну та практичну спрямованість дисертаційної роботи Бондарєва Олександра Сергійовича, вважаємо за доцільне звернути увагу на окремі положення, які мають дискусійний характер та можуть визначати напрями подальших досліджень.

1. У роботі значна увага приділена внутрішнім і зовнішнім факторам розвитку підприємницького потенціалу домогосподарств. Водночас доцільно було б більш детально дослідити взаємозалежність окремих факторів, оскільки їх

одночасний вплив може посилювати або, навпаки, послаблювати можливості реалізації підприємницького потенціалу.

2. Автором обґрунтовано роль цифровізації у розвитку підприємницької діяльності домогосподарств. Разом із тим дисертація виграла б від більш поглибленого розгляду цифрових бар'єрів, зокрема нерівного доступу до цифрової інфраструктури, відмінностей у цифрових компетентностях та ризиків залежності підприємницької діяльності від електронних платформ і державних цифрових сервісів.

3. У дослідженні розкрито значення державної підтримки для розвитку підприємницького потенціалу домогосподарств. Проте більшій конкретизації потребує питання розмежування інструментів державної підтримки залежно від стадії реалізації підприємницького потенціалу – започаткування діяльності, її стабілізації, розширення або відновлення після кризових подій.

4. При дослідженні підприємницького потенціалу автор цілком обґрунтовано виділяє мотиваційну складову. Водночас доцільним було б ширше висвітлити проблему трансформації підприємницької мотивації домогосподарств в умовах тривалої невизначеності, зокрема співвідношення підприємництва «за можливістю» та вимушеної самозайнятості як способу підтримання доходів сім'ї.

5. Перспективним напрямом поглиблення отриманих результатів могло б стати більш чітке розмежування понять «підприємницький потенціал» та «рівень його реалізації». Домогосподарство може володіти значними ресурсами, компетентностями та підприємницькими здібностями, проте через зовнішні обмеження реалізовувати їх лише частково. Врахування такого розриву могло б посилити аналітичні можливості запропонованого методичного підходу.

Зазначені положення мають дискусійний характер і можуть розглядатися як перспективні напрями продовження дослідження. Вони не зменшують наукової та практичної цінності дисертаційної роботи, а окреслюють можливості подальшого розвитку отриманих автором результатів.

Загальний висновок

Дисертаційна робота Бондарєва Олександра Сергійовича на тему «Розвиток підприємницького потенціалу домогосподарств України в умовах невизначеності», подана на здобуття ступеня доктора філософії за галуззю знань «Управління та адміністрування» спеціальністю 073 «Менеджмент» є завершеною науковою роботою, написаною на актуальну тему у відповідності з пріоритетними напрямками досліджень та планами наукової роботи Державного біотехнологічного університету.

Наукові положення, висновки та рекомендації є достатньо обґрунтованими, характеризуються елементами наукової новизни та спрямовані на вирішення актуального науково-практичного завдання щодо формування, оцінювання та реалізації підприємницького потенціалу домогосподарств України в умовах невизначеності. Поставлена мета дисертаційного дослідження досягнута, а визначені автором завдання вирішені. Усі запропоновані пропозиції пройшли необхідну апробацію на міжнародних науково-практичних конференціях та у повному обсязі відображені у публікаціях здобувача в достатньому обсязі та необхідній кількості відповідно до вимог до публікацій наукових наробків дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії. Практичне значення результатів підтверджується їх використанням у підприємницькій діяльності та освітньому процесі Державного біотехнологічного університету. Оформлення, структура й обсяг дисертаційної роботи відповідають встановленим вимогам.

Дисертація Бондарєва Олександра Сергійовича на тему «Розвиток підприємницького потенціалу домогосподарств України в умовах невизначеності» за змістом і оформленням відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 261 від 23 березня 2016 р. (із змінами, внесеними згідно з постановами Кабінету Міністрів України № 283 від 03 квітня 2019 р., № 502 від 19 травня 2023 р. та № 507 від 03 травня 2024 р.), наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12

січня 2017 р. «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (із змінами, внесеними згідно з наказом Міністерства освіти і науки України № 759 від 31 травня 2019 р.) і Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 р. (із змінами, внесеними згідно з постановами Кабінету Міністрів України № 341 від 21 березня 2022 р., № 502 від 19 травня 2023 р. та № 507 від 03 травня 2024 р.).

Викладені аргументи дозволяють дійти висновку про те, що Бондарєв Олександр Сергійович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 07 «Управління та адміністрування» за спеціальністю 073 «Менеджмент».

Рецензент:

кандидат економічних наук, доцент

завідувачка кафедри менеджменту,

бізнесу і адміністрування

Державного біотехнологічного університету

Юлія Миколаївна Сагачко